3. ПСЗРИ. – Собр. 3. – Т. 9. – 1889. – № 6196.
4. Страленя, А. А. Увядзенне пасады земскіх начальнікаў на тэрыторыі Беларусі і іх дзейнасць / А. А. Страленя // Беларускі гістарычны часопіс. – 2017. – № 5. – С. 29–38.
5. Талмачова, С. А. Кадравая палітыка расійскага ўрада ў дачыненні да інстытута земскіх начальнікаў ў Беларусі ў пачатку ХХ ст. / С. А. Талмачова // Образование и наука в Беларуси: актуальные проблемы и перспективы развития в XXI веке. – Минск : БГПУ, 2018. – Т. 1. – С. 144–149.
6. ПСЗРИ. – Собр. 3. – Т. 32. – 1912. – № 37328.
7. Сборник указов и постановлений Временного правительства. Выпуск № 1. 27 февраля – 5 мая 1917 г. / сост. Отд-нием Свода Законов Гос. Канцелярии. – Петроград : Государственная канцелярия, 1917. – VI, 2, 555 с.
8. НГАБ. – Ф. 1684. Воп. 1. Спр. 8.
9. Сборник указов и постановлений Временного правительства. Выпуск № 2. 5 мая – 24 июля 1917 г. : в 2 ч. / сост. Упр-нием Кодификацион. частью. – Петроград : Государственная канцелярия, 1918. – Ч. 1. – Отд. I–VIII – VII, 799 с.
10. НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 3.
11. НГАБ. – Ф. 3445. Воп. 1. Спр. 37.
12. НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 6.
13. НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 11.
14. НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 1.
15. НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 2.
16. НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 10.
17. НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 5.

ЭТНАГРАФІЧНЫЯ МУЗЕІ БЕЛАРУСІ ЯК СРОДАК ЗАХАВАННЯ І АДНАЎЛЕННЯ КАЛЕКТЫЎНАЙ ПАМЯЦІ ГРАМАДСТВА

Д. У. Дубінін,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт,
дацэнт кафедры ўсеагульнай гісторыі і методыкі выкладання гісторыі,
УА “Беларускі дзяржаўны педагагічны
ўніверсітэт імя Максіма Танка”

Этнаграфія даследуе культурна-бытавыя асаблівасці народаў свету ў іх гістарычным развіцці; вывучае праблемы паходжання, культурна-гістарычныя узаемаадносіны этнасаў; паказвае гісторыю іх рассялення і перамяшчэння. Арыентацыя грамадства на мінулае фарміруе яго этнічную ідэнтычнасць, якая грунтуецца на ведах пра агульнасць паходжання, вераванні, традыцыі, матэрыяльныя і духоўныя каштоўнасці.

Адной з формаў захавання і аднаўлення калектыўнай памяці грамадства з'яўляюцца этнаграфічныя музеі, якія адначасова выступаюць і ў якасці інстытута сацыяльнай памяці. Этнаграфічныя музеі адбіраюць, захоўваюць, даследуюць, экспануюць і інтэрпрэтуюць першакрыніцы ведаў пра матэрыяльную і нематэрыяльную культурную спадчыну этнасу, дакументуюць працэсы этнагенезу, побыт і культуру розных этнічных супольнасцяў [2]. У сваёй большасці этнаграфічныя музеі размешчаны у музейных будынках, пабудаваных ці спецыяльна прыстасаваных пад іх патрэбы.

Але напрыканцы XIX і ў пачатку XX стагоддзя найбольш распаўсюджанай становіцца форма этнаграфічных музеяў пад адкрытым небам, якія вызначаюцца як музеі, што ствараюцца на аснове нерухомых помнікаў і архітэктурна-ландшафтных комплексаў, што ўтвараюцца помнікамі і іх прыродным асяроддзем. У якасці месца захоўвання і экспанавання такіх аб'ектаў выступае музейная тэрыторыя [3].

Музеі пад адкрытым небам ажыццяўляюць комплекснае захоўванне і дэманстрацыю побыту і культуры чалавечых супольнасцяў у натуральным асяроддзі і характарызуюцца як адна з найбольш эфектыўных формаў этнаграфічных музеяў.

Першы музей пад адкрытым небам быў ўпершыню створаны ў 1891 годзе шведскім філолагам і этнографам Артурам Хазеліусам ў Скансане, на ўскраіне Стакгольма. Канцэпцыя стварэння музея – «Швед, Пазнай сябе». У структуру музея ў Скансане ўвайшлі звезеныя туды з усіх куткоў Скандынаўскага паўвострава старадаўнія пабудовы, у тым ліку сялянскія дамы, памешчыцкія сядзібы, майстэрні, дваровыя службы, свірны, крамы, царква. Была сабрана аўтэнтычная мэбля і начынне для інтэр'ераў будынкаў. Экскурсаводы ў традыцыйных касцюмах распавядалі наведвальнікам Скансена пра традыцыи і жыццё ранейшых жыхароў дамоў, прадстаўленых у музеі. Набажэнствы і вянчанне адбываліся ў драўлянай царкве XVIII стагоддзя. Музыкі выконвалі старадаўнія мелодыі, спевакі спявалі старадаўнія песні, танцоры танцавалі нацыянальныя танцы.

Рамеснікі выраблялі традыцыйныя прадметы хатняга ўжытку прама на вачах наведвальнікаў. У 1911 годзе ў музеі адкрываецца тэатр пад адкрытым небам, а ў 1930 – пляцоўка для народных танцаў.

Мадэль, рэалізаваная Артурам Хазеліусам у Скансане, стала сусветна папулярнай. Падобныя музеі з'явіліся ў Нарвегіі, Фінляндыі, Даніі, Германіі, Галандыі. Да 1990 года ў Еўропе налічвалася амаль 2 тысячы такіх музеяў. У Расіі ад 1950 па 1990 гг. іх з'явілася больш за 100.

З’явіліся такія музеі пад адкрытым небам і ў Беларусі. Этнаграфічныя музеі пад адкрытым небам ў нашай краіне актыўна ўдзельнічаюць у перадачы культурных, нацыянальных традыцый, збіраючы артэфакты і захоўваючы жывое рамяство або ўменне вытворчасці артэфакта. У гэтых музеях можна даведацца пра традыцыі і побыт беларускага народа, прыняць удзел у спрадвечных абрадах, паслухаць фальклорныя песні і навучыцца беларускім танцам, паназіраць за работай майстроў і самім зрабіць сапраўдныя беларускія рамесніцкія вырабы, пакаштаваць стравы і напіткі нацыянальнай кухні.

У адпаведнасці з класіфікацыяй, сярод этнаграфічных музеяў пад адкрытым небам вылучаюць: асяроддзевыя музеі, якія захоўваюць нерухомыя аб’екты «in situ»; музеі-скансаны, дзе мадэлюецца гісторыка-культурнае асяроддзе за кошт звезеных аб'ектаў і экамузеі, дзе асяроддзе захоўваецца ў развіцці намаганнямі мясцовых жыхароў і аб'екты гісторыка-культурнай спадчыны выкарыстоўваюцца па першапачатковым прызначэнні.

Такім чынам да асяроддзевага музея адносіцца музей, дзейнасць якога накіравана на музеефікацыю гісторыка-культурнага і прыроднага асяроддзя з усімі рухомымі, нерухомымі і нематэрыяльнымі аб'ектамі, а таксама людзьмі, якія насяляюць тэрыторыю і ажыццяўляюць на ёй розныя віды дзейнасці. Асяроддзевыя этнаграфічныя музеі, якія захоўваюць нерухомыя аб'екты "in situ", або сайт-музеі (ад англ. сайт-месцазнаходжанне), размяшчаюцца на месцы мінулага або сапраўднага пражывання чалавечай супольнасці і музеефікуюць сведчанні яе ладу жыцця і традыцый.

Скансан-музей, гэта музей створаны на аснове звезеных з розных месцаў помнікаў. Яго спецыфіка заключаецца ў тым, што асяроддзе мадэлюецца штучна.

Што да экамузея, то гэта музей, створаны для комплекснага забеспячэння, захаванасці, аднаўлення, вывучэння і публічнага прадстаўлення цэласных тэрытарыяльных комплексаў культурнай і прыроднай спадчыны, матэрыяльных і духоўных каштоўнасцяў у іх традыцыйным гістарычным асяроддзі [1].

Ідэя экамузееў атрымала развіццё ў 70-ыя гг. XX ст., зыходзячы з тэорыі комплекснага захавання этнаграфічных матэрыяльных і нематэрыяльных аб'ектаў без канфіскацыі з асяроддзя бытавання. Гэтыя музеі накіраваны, у першую чаргу, на вырашэнне надзённых сацыяльных, эканамічных, культурных праблем мясцовай супольнасці на аснове яе актыўнага ўключэння ў працу па захаванні і выкарыстанні ўсіх відаў сваёй спадчыны. Некаторыя экамузеі атрымалі назву «жывы музей», калі музейныя экспазіцыі і некаторыя формы музейнай дзейнасці ўключаны ў сучаснае асяроддзе бытавання.

У Беларусі да этнаграфічных музеяў пад адкрытым небам можна аднесці: Беларускі дзяржаўны музей народнай архітэктуры і побыту (в. Азярцо); Музейны комплекс старадаўніх народных рамёстваў і тэхналогій «Дудуткі»; гісторыка-культурны музей-запаведнік «Заслаўе» і інш. Ва ўсіх акрэсленых музеях сфарміравана экспазіцыя на адкрытай прасторы за кошт камбінацыі пабудоў, захаваных на месцы, звезеных і пабудаваных аб'ектаў; захоўваюцца разнастайныя аб'екты спадчыны: жылыя, грамадскія, гаспадарчыя пабудовы, гісторыка-культурнае асяроддзе.

Гісторыка-культурны музей-запаведнік «Заслаўе», які быў створаны ў 1986 годзе, з'яўляецца асяроддзевым музеям, паколькі на яго тэрыторыі музеефікаваны помнікі міжнароднага і рэспубліканскага значэння: гарадзішча «Замэчак» (X–XI стст., летапісны Ізяслаўль), курганныя могільнікі X–XI стст., гарадзішча «Вал» з кальвінскім зборам (XI–XVII стст., заслаўскі замак), касцёл Нараджэння Найсвяцейшай Дзевы Марыі (другая палавіна XVIII ст.), палацава-паркавы комплекс Пшаздзецкіх. Для шматлікіх наведвальнікаў адкрыты: музейна-выставачны этнаграфічны комплекс «Млын», які створаны ў гонар захаванага ў Заслаўі паравога млына – помніка мукамольнай вытворчасці пачатку XX ст. У комплексе ёсць таксама Хата завознікаў, свіран, кузня. Такім чынам, асноўным метадам музеефікацыі тут з'яўляецца рэканструкцыя гісторыка-культурнага асяроддзя.

Да такога тыпу музеяў, як скансан адносяцца Беларускі дзяржаўны музей народнай архітэктуры і побыту (в. Азярцо); Музейны комплекс старадаўніх народных рамёстваў і тэхналогій «Дудуткі».

Беларускі дзяржаўны музей народнай архітэктуры і побыту (в. Азярцо) – гэта музей-скансан, які ўяўляе сабой цэлую вёску з помнікаў дойлідства XVII–XX стагоддзяў. Музей размешчаны за некалькі кіламетраў ад сталіцы Беларусі, г. Мінска – паміж вёскамі Азярцо і Строчыца, таму яго часта называюць «Музей ў Азярцы», Музей «Строчыца», «Строчыцы».

Ідэя стварэння такога музея належыць вядомаму беларускаму мастаку Фердынанду Рушчыцу. Такі комплекс пад адкрытым небам ён хацеў стварыць яшчэ ў 1908 годзе, але падзеі, звязаныя з Першай і Другой сусветнымі войнамі, не спрыялі яго з'яўленню. Стварэнне беларускага музея пад адкрытым небам ў Строчыцах

пачалося ў 1976 годзе. Архітэктары, гісторыкі, этнографы вызначалі ў розных рэгіёнах Беларусі помнікі драўлянай архітэктуры, прадметы побыту, рамёстваў і промыслаў і перавозілі іх на месца музея. З 1987 года па 1994 год былі адкрыты экспазіцыі, якія прадстаўляюць архітэктуру, культуру і жыццёвы ўклад трох этнаграфічных рэгіёнаў Беларусі – Цэнтральная Беларусь, Паазер'е і Падняпроўе. На сёняшні час ў музеі знаходзіцца каля 40 аб'ектаў, сярод якіх: Пакроўская царква XVIII стагоддзя, царкоўна-прыходская школа, вятрак і свіран, карчма, кузня, лазня, хаты заможных і бедных сялян. У этнаграфічным музеі дзейнічаюць выставы: «Транспартныя сродкі ў Беларусі», «Пчалярства ў Беларусі», «Беларускі лён», «Забродскія снасці», (рыбалоўства Беларусі). Традыцыйным ў Беларускім дзяржаўным музеі народнай архітэктуры і побыту стала правядзенне нацыянальных свят і абрадаў, фестываляў і канцэртаў: Каляды, Масленіца, Гуканне вясны, Купалле, Восеньскі фэст, фолк-фестываль Камяніца, праект «Шэдэўры сусветнай класікі ў музеі пад адкрытым небам», Дзень музеяў. Наведвальнікі музея могуць прыняць удзел у святочных мерапрыемствах і народных забавах, у карчме пакаштаваць сапраўдныя дранікі, верашчаку, збіцень, іншыя стравы і напоі традыцыйнай беларускай кухні.

Да жывога музея пад адкрытым небам адносіцца Музейны комплекс старадаўніх народных рамёстваў і тэхналогій «Дудуткі». Ён размешчаны за 40 км ад Мінска ў маляўнічай мясціне каля ракі Пціч у ваколіцах вёскі Дудзічы. Побач некалі знаходзіўся маёнтак знакамітага дваранскага роду Ельскіх, якія ператварылі мястэчка Дудзічы ў буйны рамесны і гандлёвы цэнтр, «сядзібу муз». Да 1800 года ў маёнтку былі дом гаспадароў, рамесныя майстэрні, драўляная царква, вятрак, тры карчмы, сад, аранжарэя, невялікі гарбарны завод. Кожны месяц у мястэчку праводзіліся кірмашы. На аснове багатай гісторыі Дудзіч з'явіўся комплекс, дзе ўзноўлены ўклад жыцця беларускага маёнтка XIX стагоддзя. Ініцыятарам стварэння музея «Дудуткі», які адкрыўся ў 1994 годзе, стаў беларускі журналіст Яўген Будзінас. У склад музейнага комплексу уваходзіць: этнаграфічная галерэя з экспазіцыяй прадметаў побыту XVIII–XX стагоддзяў, рамесны двор (салома- і лозапляценне, ткацтва), ганчарная майстэрня (музей керамікі), майстэрня цесляра, старадаўняя кузня XIX стагоддзя, сыраварня, пякарня, бровар (цэх самагонаварэння), гараж з рэтра-аўтамабілямі, вятрак галандскага ўзору (збудаваны ў 1903–1905 гг. братамі Міхаілам і Іванам Паляковымі), драўляная царква Іаана Прарока, стайня з пародзістымі конямі, поні, ішаком, заасад (каровы, авечкі, свінні, трусы, свойскія птушкі), страусіная ферма. Наведвальнікам музейнага комплексу прапануюць дэгустацыі прадуктаў мясцовай вытворчасці ў бровары (самагон, хлеб, мёд, агурок), у пякарні (свежаспечаны хлеб, 3 віды сыроў, масла) і на ветраку (сялянскі хлеб з салам). На працягу ўсяго года ў «Дудутках» праходзяць святы і фестывалі: адкрыццё і закрыццё сезона («Спадчына Ельскіх»), пленэр кавалёў, open air «Купалле», прастольнае свята Дудуткаўскага храма, фестываль славы беларускай зброі «Наш Грунвальд», фэст «Этна Млын», свята «Трох Спасаў», калядныя выставы і інш.

Багаты этнаграфічны матэрыял захоўваецца ў нашай краіне і ў «Музеі стараверства і беларускіх традыцый» (г. Ветка); музеі народнай творчасці «Бездзежскі фартушок» (в. Бездеж), які ўяўляе сабой ідэальную трыадзіную мадэль музея часу, музея прасторы, музея дзейнасці чалавека.

Веткаўскі музей народнай творчасці быў створаны ў 1978 годзе на аснове асабістай калекцыі Фёдара Шклярава – выхадца з мясцовага стараверскага роду, самадзейнага мастака і калекцыянера даўніны. Пастаянная экспазіцыя адкрылася ў 1987 годзе ў адрэстаўрыраваным і рэканструяваным гістарычным будынку – доме купца Грошыкава. Цяпер у экспазіцыі Веткаўскага музея стараверства і беларускіх традыцый імя Ф.Р.Шклярава больш за 10 тысяч аб'ектаў, якія прадстаўляюць гісторыю і культуру стараверскай і праваслаўнай беларускай вёскі: старадаўнія і стараверскія абразы, рукапісныя і старадрукаваныя кнігі XVI–XIX стагоддзяў, зборы службовых малюнкаў і прарысовак іканапісцаў XVII–XX стагоддзяў, калекцыі вырабаў, створаных з дапамогай унікальнага мастацкага метаду – шыцця залатымі ніткамі, бісерам і жэмчугам, калекцыя хатніх упрыгажэнняў (у тэхніцы разьбы) XIX–XX стст, калекцыя рытуальных ручнікоў, археалагічныя знаходкі, народныя касцюмы. Беларускія стараверы стваралі рукапісныя кнігі з цудоўнымі мініяцюрамі і арнаментам, па-майстэрску пісалі абразы. У калекцыі музея ёсць рарытэты Івана Фёдарава і Пятра Мсціслаўца. У зале Веткаўскага музея «Жывое рамяство» госці могуць азнаёміцца з традыцыямі і сакрэтамі беларускага ткацтва.

Адной з разанавіднасцяў этнаграфічных музеяў з'яўляецца экамузей народнай творчасці «Бездзежскі фартушок» і музей ў вёсцы Заброддзе.

Музей народнай творчасці «Бездзежскі фартушок» адкрыўся ў 1999 годзе ў вёсцы Бездзеж, гісторыя якой налічвае больш за 600 гадоў. Гэтая беларуская вёсачка славіцца сваімі беласнежнымі ільнянымі фартухамі, для стварэння якіх майстрыхі збіралі лен ў строга вызначаны час і пераўтваралі яго ў вельмі тонкую пражу. Амаль што 300 нітак павінна было прайсці праз заручальны пярсцёнак. Асаблівай чыстаты і белага колеру палатна майстрыхі дасягалі з дапамогай мясцовых сакрэтаў, а потым гатовыя фартухі расшывалі сімвалічнымі ўзорамі.

Музей «Бездзежскі фартушок» уключае багатую калекцыю старадаўніх фартухоў і іншых прадметаў нацыянальнага адзення, ручнікоў. Знаёмства з рамяством і традыцыямі народнай моды часта суправаджаецца гульнямі і спевамі мясцовых народных калектываў. У Бездзежы можна ўбачыць рэдкі танец на вілах

«Мікіта». Пры музеі адкрыты падворак «Каля Плэса», які ўяўляе сабой сапраўдны сялянскі дом, дзе адноўлены побыт жыхароў палескай вёскі. На Вялікдзень у Бездзежы праходзіць унікальны вясновы абрад «Стрэлка».

Унікальны экамузей пад адкрытым небам створаны ў вёсцы Забродздзе на беразе ракі Нарачанка, дзе стагоддзе таму праходзіла лінія фронту Першай сусветнай вайны. Сям'я беларускага мастака і краязнаўца Барыса Цітовіча стварыла ў Забродздзі першы ў Беларусі музей гісторыі Першай сусветнай вайны, які захоўвае больш як 2000 экспанатаў: абмундзіраванне і зброю, процівагаз, дакументы і фатаграфіі, прадметы быту салдат і асабістыя рэчы ў памяць аб блізкіх; музей рэтра-аўтамабіляў, дзе сабраны рарытэты 30–90-х гадоў XX стагоддзя, экспазіцыю матацыклаў і веласіпедаў; музей побыту стогадовай даўнасці (старадаўняя мэбля, ручнікі, адзенне, посуд, музычныя інструменты, фота); кузню і лазню, якой ужо два стагоддзі; творчыя майстэрні мастака і рэжысёра тэатра лялек. На беразе ракі знаходзіцца драўляная Барысаглебская капліца ў памяць аб усіх загінулых у ваенных дзеяннях, пабудаваная ў стылі XVI–XVII стст.. Таксама сярод самых шануемых мясцін Забродздзя і наваколля – лазарэтныя могілкі часоў Першай сусветнай вайны і 6-метровы крыж на пахаванні паблізу ваеннага лагера.

Для паўнаты карціны трэба згадаць таксама, што ў Беларусі існуе шмат музеяў не этнаграфічнага профілю, у калекцыях і экспазіцыях якіх таксама ўключаны этнаграфічныя матэрыялы.

🕮 БІБЛІЯГРАФІЧНЫ СПІС

1. Пронина, С. А. Методика фондовой деятельности в этнографических музеях под открытым небом / С.А. Пронина, Т. И. Кимеева // Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение. – 2016. – № 3. – С. 187–197.
2. Сотникова, С. И. Музеология: пособие для вузов / С. И. Сотникова. – М. : Дрофа, 2004. – 192 с.
3. Станюкович, Т. В. Этнографическая наука и музеи / Т. В. Станюкович. – Л. : Наука, Ленинградское отделение, 1978. – 286 с.
4. Стефаненко, Т. Г. Этнопсихология: практикум: учебное пособие для студентов вузов / Т. Г. Стефаненко. – М. : Аспект Пресс, 2006. – 208 с.

МЯСЦОВЫЯ ОРГАНЫ ДЗЯРЖАЎНАГА КІРАВАННЯ І САМАКІРАВАННЯ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ (КАНЕЦ XVIII – ПАЧАТАК XX СТ.): ГІСТАРЫЯГРАФІЯ ПРАБЛЕМЫ

А. П. Жытко,
доктар гістарычных навук, прафесар,
прафесар кафедры гісторыі Беларусі
УА "Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка"

С. А. Талмачова,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт,
загадчык кафедры гісторыі Беларусі
УА "Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка"

Унутрыпалітычны крызіс у Рэчы Паспалітай у другой палове XVIII ст. прывёў да аслаблення дзяржавы. Гэту сітуацыю ў сваіх інтарэсах скарысталі памежныя з ёй манархіі – Расійская, Аўстра-Венгерская і Пруская. У выніку трох падзелаў (1772, 1793, 1795 гг.) Рэчы Паспалітай з карты Еўропы знікла вялікая дзяржава. Праблема Польшчы на працягу XIX – пачатку XX ст. была краявугольнай у знешнепалітычных стасунках еўрапейскіх краін.

Да Расійскай імперыі была далучана сучасная тэрыторыя Беларусі. Разам з тым праблема новага адміністрацыйна-тэрытарыяльнага ўладкавання края і стварэння новых органаў улады і кіравання практычна не з'яўлялася прадметам спецыяльнага вывучэння ў айчыннай і расійскай гістарыяграфіі. У той жа час літаратура па гісторыі саміх падзелаў Рэчы Паспалітай і іх наступствах даволі багатая. У дарэвалюцыйнай расійскай гістарыяграфіі ў якасці галоўнага канцэптуальнага палажэння выступаў пастулат аб непазбежнасці, заканамернасці і справядлівасці далучэння беларускіх, украінскіх і літоўскіх зямель у склад Расійскай імперыі. У прыватнасці, у сваёй шматтомнай працы «История России с древнейших времен» С. Салаўёў разглядаў падзенне Польшчы з пазіцыі нацыянальна-дзяржаўнага інтарэсу Расіі. С. Салаўёў падрабязна прааналізаваў першы падзел 1772 г. у сваёй манаграфіі «История падения Польши», прычыну якога ён выводзіў з унутранай шляхецкай анархіі, а далучэнне зямель ВКЛ да імперыі лічыў перамогай верацярпімасці над польскім фанатызмам [1, с. 582].